

ΙΕΡΟΥΣΑΛΑΙΣ ΜΟΥΣΙΚΟΙΣ

K A I

ΜΟΥΣΙΚΟ ΔΑΦΝΙΟΤΑΤΟΙΣ ΕΝ ΤΕΝΕΙ

ΠΡΟΦΡΟΝΣ

ANATIGHMI

ΠΟΝΗΣΑΣ

8/2/98

[Handwritten scribbles and marks]

ΤΩ ΠΑΝΤΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙ ΘΕΩ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΣ ΧΡΗ ΤΟΥΣ ΥΜΝΟΥΣ ΠΡΟΣΦΕΡΕΙΝ

ΑΓΑΘΑΓΕΛΩΣ ΚΥΡΙΑΖΙΔΗΣ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἐυβοιθοῦς μελέτης καὶ βαθείας παρατηρήσεως
ἐπὶ τῶν ἤχων τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς
Μουσικῆς.

Εἰς τὰ διάφορα περὶ Μουσικῆς χειρόγραφα ἀναφέρεται ὅτι ἕκαστος ἦχος ἐμβαίνει (ἐκτελεῖται) καὶ εἰς τὰ τρία γένη· ὥστε οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον· ἦχος Δώριος διατονικός, ἦχος Δώριος χρωματικός καὶ ἦχος Δώριος ἑναρμόνιος καὶ οἱ λοιποὶ ὡσαύτως. Ὅθεν καὶ ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ λέγωμεν· ἦχος Πρῶτος διατονικός, ἦχος Πρῶτος χρωματικός καὶ ἦχος Πρῶτος ἑναρμόνιος καὶ οἱ λοιποὶ ὡσαύτως.

Καὶ δὴ ἄς ἐξετάσωμεν ὁ Πρῶτος ἦχος πῶς ἐκτελεῖται καὶ ποίαν ἔχει βάσιν. Κυρίως ὁ Πρῶτος ἦχος ἔχει βάσιν τὸν Πα. καὶ μόνον τὸν Πα ἔπρεπε νὰ ἔχη· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ βάσις τοῦ πλαγίου Πρώτου εὐρίσκεται εἰς τὸν κάτω Δι, οἱ δ' ἡμέτεροι Μουσικοδιδάσκαλοι δὲν ἠθέλησαν νὰ τηρήσωσιν ἄλλην βάσιν βαρυτέραν τοῦ Ζω διατονικοῦ πρὸς τιμὴν καὶ ἀνάμνησιν τῆς ἀρχαιοτρόπου λύρας ἐν τῇ βαρύτερατος πάντων τῶν φθόγγων ἦτο ὁ διατονικός Ζω, διὰ τοῦτο μετέθηκαν τὸν κάτω Δι εἰς τὸν Πα, ὁ δὲ Πα κατ' ἀνάγκην μετετέθη εἰς τὸν Κε καὶ ὁ Ζω ἑναρμόνιος εἰς τὸν Γα. Κατὰ ταῦτα ὁ Κε εἶναι βάσις τοῦ Πρώτου ἤχου κατὰ μετάθεσιν· ὁ Πα εἶναι βάσις τοῦ Πλαγίου Πρώτου κατὰ μετάθεσιν καὶ ὁ Γα εἶναι βάσις τοῦ ἑναρμονίου Βαρύος κατὰ μετάθεσιν. Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Μουσικῇ αἱ μεταθέσεις τῶν βάσεων τῶν ἤχων καὶ τὰ δάνεια ἢ μᾶλλον αἱ ἀντικαταστάσεις ἀλληλεγγύως διαφόρων ἤχων διαδραματίζουσι σπουδαῖον πρόσωπον.

Ὅστε ὅταν φάλλωμεν μέλος τι ἔχοντες βάσιν τὸν Κε φάλλομεν ἦχον Πρῶτον· καὶ ἐάν μὲν κατὰ τὸ Διατονικὸν γένος, φάλλομεν ἦχον Πρῶτον διατονικόν· ἐάν δὲ κατὰ τὸ Χρωματικόν, φάλλομεν ἦχον Πρῶτον χρωματικόν· ἐάν δὲ κατὰ τὸ

ἐναρμόνιον, ψάλλομεν ἦχον Πρῶτον ἐναρμόνιον. Κατὰ ταῦτα τὸ «Τὸν συνάναρχον λόγον», τὸ «Ἴππον καὶ ἀναβάτην» καὶ ὅλα τὰ διατονικοῦ γένους ἔχοντα βάσιν τὸν Κε. ἀνήκουσιν εἰς ἦχον Πρῶτον Διατονικόν. Τὸ «Τὸν Τάρον Σου Σωτήρ», τὸ «Χορὸς Ἀγγελικὸς» ὡς Κάθισμα (χρωματικῶς) ἀνήκουσιν εἰς ἦχον Πρῶτον χρωματικόν. Εἰς ἦχον Πρῶτον ἐναρμόνιον ἀνήκουσιν αἱ μελωδικαὶ γραμμαὶ αἱ ἔχουσαι βάσιν τὸν Κε καὶ ἐκτελούμεναι ἐναρμονίως οἷον τὸ Ἀραβοτουρκιστὶ λεγόμενον Χισάρ.

Καὶ ἔτι περὶ τοῦ Δευτέρου ἤχου.

Ὁ Δεύτερος ἦχος ἔχει βάσιν τὸν Βου, καὶ μόνον τὸν Βου πρέπει νὰ ἔχη. Ὡστε ὁ Λέγετος κυρίως εἶναι Δεύτερος ἦχος Διατονικός· ὁ δὲ χρωματικός Δεύτερος εὐρίσκεται εἰς τὰ Εἰρμολογικὰ τοῦ Πλαγίου Δευτέρου· οἷον τὸ «Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας» κτλ. ὥστε ὅταν ἔχωμεν Δεύτερον ἦχον οὐδὲν ψάλλομεν εἰς Δεύτερον ἦχον· ἀλλὰ τὰ μὲν ἀργὰ δηλ. τὰ Σπυχηραρικὰ καὶ Παπαδικὰ ἀνήκουσιν εἰς Τέταρτον χρωματικόν, τὰ δὲ σύντομα δηλ. τὰ Εἰρμολογικὰ εἰς τὸν Πλάγιον τοῦ Δευτέρου. Τὰ δὲ τοῦ Δευτέρου ἤχου διανεμήθησαν τὰ μὲν τοῦ Διατονικοῦ γένους εἰς τὸν Τέταρτον (Λέγετος), τὰ δὲ τοῦ Χρωματικοῦ εἰς τὸν Πλάγιον τοῦ Δευτέρου «Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας»· ἀργὰ μαθήματα εἰς τὸν Δεύτερον ἦχον δὲν ἔχομεν ἐν χρήσει· ἐκτὸς Πολυελέων τινῶν, Δοξολογιῶν, Ἀξιὸν ἔστι, Λειτουργικῶν κτλ. ἀνηκόντων πάντων εἰς τὸν Τέταρτον καθὼς εἰς Λέγετον.

Περὶ τοῦ Τρίτου ἤχου.

Πρὶν ἢ ἐμιλήσωμεν περὶ τοῦ Τρίτου ἤχου πρέπει νὰ εἰπωμέν τινα περὶ Διατονικοῦ, περὶ Χρωματικοῦ καὶ περὶ Ἐναρμονίου Γένους. Καὶ πρῶτον, τὸ Διατονικόν Γένος διατὶ λέγεται οὕτω. Σημειωτέον ὅτι γένος εἰς τὴν Μουσικὴν εἶναι ποιά διαίρεσις τετραχόρδου. Ἐπίσης ἰστέον ὅτι ἡ φυσικωτέρα κλίμαξ ἐν τῷ λάρυγγι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ κλίμαξ τοῦ Πλαγίου Τετάρτου (Διατονικοῦ). Λοιπὸν ὅταν ψάλλω τὴν φυσικὴν κλίμακα διέρχομαι διὰ τόνων φυσικῶν· τὸ «διὰ τόνων» μεταπλάττεται εἰς «διάτονον» ὅπερ λέγεται καὶ διατονικόν· ὥστε ἐνταῦθα ἔχο-

μεν Γένος διατονικόν φυσικόν· καὶ κατὰ παράλειψιν τῆς λέξεως φυσικόν μένει γένος διατονικόν.

Ἐπειδὴ ὁμως δύναμαι νὰ δώσω ὁποῖαν θέσιν εἰς τοὺς μεταξύ τῶν τετραχόρδων τόνους δηλ. νὰ ποικίλω ἢ νὰ χρωματίσω τὸ τετράχορδον ἢ τὰ τετράχορδα, διὰ τοῦτο καταβιβάσω τὸν Πα πρὸς τὸν Νη, ἔστω κατὰ ἡμίτονον· τοιοῦτοτρόπως ἐποικίλω ἢ ἐχρωμάτισα τὸ τετράχορδον· καὶ τώρα ὅταν ψάλλω τὴν κλίμακα διέρχουμαι διὰ τόνων κεχρωματισμένων· καὶ κατὰ μεταπλασμὸν γίνεται Γένος Διατονικόν Χρωματικόν· ἐνταῦθα παραλείπεται ἡ λέξις Διατονικόν καὶ μένει Γένος Χρωματικόν πρὸς διάκρισιν.

Ἄλλ' ἀντὶ νὰ καταβιβάσω τὸν Πα πρὸς τὸν Νη δύναμαι νὰ ἀναβιβάσω αὐτὸν πρὸς τὸν Βου, ὅπως ἀνεβίβασαν οἱ ἀρχαῖοι τὸν Πα εἰς τὴν θέσιν τοῦ Βου· τότε ὁ Βου προσήγγισε κατ' ἀνάγκην πρὸς τὸν Γα· τὰ ἄκρα τοῦ τετραχόρδου μένουσιν ἀπαρσάλευτα. Ὡστε τώρα βαδίζω ἐκ τοῦ Νη πρὸς τὸν Γα κατὰ δίτονον καὶ τεταρτημόριον καὶ τεταρτημόριον ἢ καὶ πανάπαλιν· τεταρτημόριον καὶ τεταρτημόριον καὶ δίτονον. Καὶ ἐνταῦθα ἐπειδὴ οἱ μεταξύ τόνοι ἐχρωματίσθησαν, ἔχομεν Γένος Διατονικόν Χρωματικόν. Ἄλλ' ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ Χρωματικοῦ ἐψάλλετο οὐχὶ κατὰ Διαπασῶν, ἀλλὰ κατὰ δύο τετράχορδα ὁμοῖα προσηρμοσμένα, δηλαδή συνεζευγμένα καὶ οὐχὶ διεζευγμένα, διὰ τοῦτο ὅταν ψάλλω τώρα τὴν τριαύτην ἀτελῆ κλίμακα διέρχουμαι διὰ τόνων κεχρωματισμένων τῶν δύο τετραχόρδων ἐν ἀρμονίᾳ εὐρισκόμενων· ἐπομένως ψάλλω Γένος Διατονικόν Χρωματικόν Ἐναρμόνιον (ἡρμοσμένον). Καὶ κατὰ παράλειψιν τῶν ἄλλων μένει Γένος Ἐναρμόνιον πρὸς διάκρισιν. Ἐκ τούτου δῆλον γίνεται ὅτι οὐ μόνον ἔχομεν τὸ Ἐναρμόνιον Γένος ἀλλὰ καὶ τὸ ἔχομεν διττῶς. Ἐπειδὴ τὸ τῶν ἀρχαίων ἐναρμόνιον Γένος εἶχε τεταρτημόριον ἡμεῖς ὅπου εὐρίσκωμεν αὐτὸ θέοις ἵνα ἀνάγωμεν τὸ σχετικὸν μέλος εἰς τὸ ἐναρμόνιον γένος. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τῶν ἀρχαίων ἐναρμόνιον γένος εἶχε τὰ δύο τετράχορδα ἡρμοσμένα, ἡμεῖς ὅπου ἀπαντῶμεν τοιοῦτό τι πρέπει νὰ τὸ ἀνάγωμεν εἰς τὸ ἐναρμόνιον γένος· ὡς λ. γ. ὁ Τρίτος ἤχος, ἡ Τριφωνία τοῦ πλαγίου Τετάρτου, ὁ κατὰ μετὰθεσιν ἐναρμόνιος Βαρύς καὶ εἴτις ἄλλος.

Ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ὁρῶν γίνεται ὅτι ὁ Τρίτος ἦχος ἐκτελείται κατὰ τὸ Ἐναρμόνιον γένος, καθόσον, εἰ καὶ δὲν μεταχειρίζεται τεταρτημόριον (ἐννοεῖται πάντῃ τοῦ μείζονος τόνου) ἀλλὰ τριτημόριον, ὅμως ἡ κλίμαξ αὐτοῦ ὁδεύει κατὰ δύο τετράχορδα ὅμοια ἡρμωσμένα.

Ἐνίοτε ὅταν ὁ Τρίτος ἦχος δὲν μεταχειρίζεται τριτημόριον ἢ δύο τετράχορδα ἡρμωσμένα, τότε τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ μεταβαίνει εἰς ἄλλον ἦχον ἢ ἀλλάσσει γένος.

Ὁ Τρίτος ἦχος ἔχει βάσιν τὸν Γα. Οἱ ἡμέτεροι Μουσικοδιδάσκαλοι παρέλαβον ἐκ τοῦ Τρίτου ἤχου τὸ Ἐναρμόνιον γένος, τῶν δύο ἄλλων γενῶν τοῦ Διατονικοῦ καὶ Χρωματικοῦ σπανίως ἀπαντώντων καὶ μάλιστα τοῦ χρωματικοῦ.

Περὶ τοῦ Τετάρτου ἤχου.

Ὁ Τέταρτος ἦχος ἔχει βάσιν τὸν Δι καὶ μόνον τὸν Δι πρέπει νὰ ἔχη καὶ πᾶν μέλος εἰς ὅποιον δῆποτε γένος καὶ ἂν ἀνήκη ἔχον βάσιν τὸν Δι εἶναι ἦχος Τέταρτος. Ὁ Τέταρτος ἐκτελεῖται καὶ κατὰ τὰ τρία γένη. Τὰ Χερουβικά καὶ Κοινωνικά καὶ ὅλα τὰ ἀπηχούμενα διὰ τοῦ «Ἄγια» ἀνέκουσιν εἰς ἦχον Τέταρτον διατονικόν. Τὰ «Ταχὺ προκατάλαβε» καὶ τὰ Ἀπολυτίκια ἀνέκουσιν εἰς ἦχον Τέταρτον χρωματικόν, καθὼς καὶ τὰ Στιχηρарικά καὶ Παπαδικὰ τοῦ Δευτέρου ἤχου. Ὡστε τὸ «Μετὰ μύρων προσελθούσαις» καὶ τὰ τούτοις ὅμοια ἀνέκουσιν εἰς ἦχον Τέταρτον χρωματικόν. Τὸ «Κατεπλάγη Ἰωσήφ» ἀνέκει εἰς ἦχον Τέταρτον Ἐναρμόνιον. Καθόσον δέον ἵνα γνωρίζωμεν ὅτι αἱ τοῦ Ἐναρμονίου γένους κλίμακες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεταχειρίζονται κάτωθεν τῆς βάσεως τῶν γένος χρωματικόν. (Ναχαβέντ, Μπουσέλίκ, Φεράχ Φεϊζάν κ.τ.λ.). Ὡστε τὸ «Κατεπλάγη Ἰωσήφ» δὲν εἶναι Πλάγιος τοῦ Δευτέρου, ὡς ἐπιπόλαιος παρατηρητῆς δύναται νὰ νομίσῃ, ἀλλὰ Τέταρτος Ἐναρμόνιος τοιοῦτον καὶ τὸ Νεκρώσιμον «Ἄγιος ὁ Θεός». Τὰ σύντομα εἴτε Εἰρηολογικά τοῦ Τετάρτου ἀνέκουσιν εἰς τὸν Δεύτερον διατονικόν ἦχον. Ἐπίσης Πολυέλεσι, Ἄξιόν ἐστιν, Δοξολογίαι κτλ. ἀνέκουσαι εἰς τὸν Λέγετον, ψάλλονται μὲν εἰς τὴν σειράν τοῦ Τετάρτου, ἀνέκουσιν ὅμως εἰς τὸν Δεύτερον

διατονικόν. Ἐκτὸς τούτων ἔχομεν καὶ ἓνα ἄλλον Τέταρτον μειγμένον μετὰ τοῦ Πρώτου, οἰοεὶ Τεταρτοπρωτον καὶ τὸν ἴδιον μεταχειρίζομεθα εἰς τὸ Στιχηραρικὸν μέλος τοῦ Τετάρτου ἤχου· ὡς τὸ «Κύριε ἐκέκραξα» τὸ «Πᾶσα πνοή» κτλ. ὅπως ψάλλονται κατὰ τὰς ἐορτάς, ὡς καὶ τὰ Δοξαστικά «Ὁρθρος ἦν βαθύς» κτλ. Τὸ εἶδος τοῦτο εἶναι σύνθετον ἐκ τριῶν ἤχων :: Πρώτου, Δευτέρου καὶ Τετάρτου· ὥστε κυρίως εἶναι Τεταρτοπρωτοδεύτερος (Πεγιατί), ὥστε αὐτὸς πρέπει νὰ λέγηται Λέγετος, ὡς μέσος Τέταρτος, καὶ οὐχὶ ὁ διατονικὸς Δεύτερος.

Περὶ τοῦ Πλαγίου Πρώτου ἤχου.

Ἐπειδὴ ὁ Πλάγιος ἐκάστου ἤχου εὐρίσκεται ἐὰν κατέλωμεν πεντάχορδον ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ κυρίου του, διὰ τοῦτο βᾶσις τοῦ πλαγίου Πρώτου πρέπει νὰ εἶναι ὁ κάτω Δι. ὡς τοῦτο φαίνεται εἰς τὸ μέλος τοῦ «ὅτι Αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς ἡμῶν» τοῦ εἰς τὸν πρῶτον ἤχον ψαλλομένου στιχηροῦ τῶν ἐσπερίων «Δεῦτε λαοὶ ὑμνήσωμεν» εἰς μέλος στιχηραρικόν, ὅποτε κατερχόμεθα εἰς τὸν κάτω Δι κατὰ τὸ τροχαϊκὸν σύστημα. Καὶ κατὰ τὰ ἐν ταῖς ἔμπροσθεν λεχθέντα ὁ Δι αὐτὸς μετετέθη εἰς τὸν Πα· ὥστε ὁ Πα εἶναι βᾶσις τοῦ Πλαγίου Πρώτου κατὰ μετάθεσιν. Καὶ τὰ μὲν Στιχηραρικά καὶ Παπαδικὰ ψάλλονται ἀπὸ τοῦ Πα· τὰ δὲ Εἰρμολογικά ἀπὸ τοῦ Κε ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸν Πρῶτον, τὰ δὲ Εἰρμολογικά τοῦ Πρώτου ἀνήκουσιν εἰς τὸν Πλάγιον τοῦ Πρώτου. Ὁ Πλάγιος τοῦ Πρώτου ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ τρία Γένη· συνηθέστερον τὸ ἑναρμόνιον, ἔπειτα τὸ διατονικὸν καὶ σπανιώτατον τὸ χρωματικόν. Καὶ ἀπὸ ὁ κάτω Δι εἶναι βᾶσις τοῦ Πλαγίου Πρώτου, πᾶν μέλος κατερχόμενον μέχρι τοῦ κάτω Δι διατονικῶς ἀνήκει εἰς ἤχον Πλαγίου τοῦ Πρώτου διατονικόν· ἐπίσης καὶ τὸ χρωματικόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα συμπίπτουσι μὲ τὸν διατονικόν (Τέταρτον) καὶ χρωματικόν Τέταρτον τῆς κάτω ἀντιφωνίας, καὶ διὰ λόγους οὓς ἀνεπτυξάμεν προηγουμένως κατηργήθησαν τὰ δύο γένη τοῦ Πλαγίου Πρώτου : τὸ διατονικὸν εἰς τὸν κάτω Δι καὶ τὸ χρωματικόν ὅλως. Ὁ διατονικὸς Πλάγιος τοῦ Πρώτου εὐρηταί εἰς τὰ σύνταγμα εἴτε Εἰρμολογικά τοῦ Πρώτου. Ὡστε τὸ «Τοῦ λίθου σφραγισθέντος» καὶ τὸ «Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος δεξιὰ» κτλ. ἀνήκουσιν εἰς ἤχον Πλάγιον τοῦ Πρώτου διατονικόν.

Περὶ τοῦ Πλάγιου Δευτέρου ἤχου.

Βάσις τοῦ πλάγιου Δευτέρου κυρίως εἶναι ὁ κάτω Κε, καθό-
σον εὐρίσκεται κατὰ πεντάχορδον κάτωθεν τῆς βάσεως τοῦ
κυρίου του, δηλ. τοῦ Δευτέρου ὅστις ἔχει βάσιν τὸν Βου. Ἀλλ'
ἐπειδὴ ὁ κάτω Κε δὲν δύναται νὰ εἶναι βάσις ἤχου τινὸς διὰ
λόγους οὓς ἀνεπτυξάμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἔπρεπε νὰ μετατεθῇ,
ὅπως μετετέθησαν καὶ ἄλλοι. Καὶ ἐπειδὴ τὴν μικτὴν Μαρτυ-
ρίαν τοῦ Κε Φ μετεχειρίζοντο ὅταν κατέβαινον δύο φθόγους
ἀπὸ τοῦ Νη ὡς ἀπὸ τοῦ Γα, διὰ τοῦτο μετέθηκαν τὴν βάσιν τοῦ
Πλάγιου Δευτέρου εἰς τὸν Πα. (Θεωρ. Χρυσάνθ. σελ. 38).
Ὅστε ὁ πλάγιος τοῦ Πρώτου ὁ ἔχων βάσιν τὸν κάτω Κε, εἶναι
κυρίως πλάγιος τοῦ Δευτέρου διατονικός. Καὶ εἰς τὴν Ἀραβο-
τουρκικὴν Μουσικὴν ἐπειδὴ ὁ κλάδος αὐτὸς (χουσεϊνὶ ἀστηράν),
ὁμοιάζει πρὸς τὸν Πρῶτον ἢ τὸν Πλάγιον Πρώτου, ἀνάγουσιν
αὐτὸν εἰς τὸν Πλάγιον Πρώτου (χουσεϊνὶ) καὶ εἶναι κυρίως
Μουχαγιέρ ἢ Πρῶτος ἀρχίζων ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ Πα καὶ κατα-
λήγων εἰς τὸν Πα.

Ἡμεῖς ἐὰν θέλωμεν νὰ μάθωμεν ποῖος εἶναι ὁ πλάγιος τοῦ
Δευτέρου καὶ πῶς ἐκτελεῖται πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὀλίγην
Ἀραβοτουρκικὴν Μουσικὴν διότι εἰς ἐκείνην ἐσώθησαν τὰ ὀνό-
ματα τῶν διαφορῶν μελῶν. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ διατονικός πλά-
γιος Δευτέρου εἶναι κυρίως τὸ Χουσεϊνὶ ἀστηράν ὡς ἐλέχθη. Ὁ
δὲ χρωματικός πλάγιος τοῦ Δευτέρου εἶναι τὸ Σουζιτίλ, μέλος
τὸ ὁποῖον ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ Κε καὶ καταλήγει εἰς τὸν κάτω Κε
χρωματικῶς. Ὁ δὲ ἑναρμόνιος πλάγιος τοῦ Δευτέρου εἶναι τὸ
Σέφκου Ταράπ, τὸ ὁποῖον καταλήγει εἰς τὸν κάτω Κε, τοῦ
κάτω Ζω ἀπέχοντος κατὰ τεταρτημέριον ἀπ' αὐτοῦ· εἰς αὐτὸ
τὸ μέλος ὑπάρχει Δοξολογία μελοποιηθεῖσα ὑπὸ Νικολάου
Πρωτοψάλτου Σμύρνης.

Ὅστε ἡμεῖς ὅταν φάλλωμεν μάθημά τι εἰς πλάγιον Δευτέ-
ρου καὶ ἐν τῷ μεταξύ ἐὰν μεταβάλλωμεν αὐτὸν εἰς Πρῶτον, δὲν
φάλλομεν Πρῶτον, ἀλλὰ Πλάγιον τοῦ Δευτέρου διατονικόν
κατὰ μετάθεσιν ἐννοεῖται, ὅπως καὶ ὁ χρωματικός, λέγομεν δὲ
αὐτὸν Πρῶτον διὰ τὴν ὁμοιότητα αὐτοῦ πρὸς ἐκεῖνον, διὰ τοῦτο
δὲν λέγεται ὁ κλάδος αὐτὸς Οὐσάκ, ὡς ἔδει, ἀλλὰ Χορασανὶ
ὅπερ ὑπάγεται εἰς τὸ Χιτζάζ. Ἐν τούτῳ τῷ διατονικῷ ἐὰν θε-
λήσω νὰ μεταχειρισθῶ καὶ τὸν Βου ἑναρμόνιον, δηλ. νὰ ἀπέχη

ὁ Βου ἀπὸ τοῦ Πα κατὰ τεταρτημόριον, τότε ψάλλω πλάγιον τοῦ Δευτέρου ἑναρμόνιον καταλήγοντα ἐννοεῖται εἰς τὸν Πα. Καὶ εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ Σέφκου Ταράπ εὐρισκόμενον ἐκεῖ κατὰ μετὰθεσιν καὶ λεγόμενον τῶρα Κιουρδί.

Οἱ ἡμέτεροι Μουσικοδιδάσκαλοι ἐκ τῶν τριῶν γεγῶν τοῦ Πλαγίου Δευτέρου ἐφύλαξαν διὰ τὴν ἀγίαν ἡμῶν Ἐκκλησίαν τὸ χρωματικὸν διὰ τὸ μεγαλοπρεπές καὶ τὸ μελιχρὸν αὐτοῦ. Καὶ τὰ μὲν Στιχηθαρικὰ καὶ Παπαδικὰ μέλη τοῦ Πλαγίου Δευτέρου ἐκτελοῦνται εἰς Πλάγιον Δευτέρου ἀπὸ τοῦ Πα κατὰ μετὰθεσιν ὡς εἴρηται. Τὰ δὲ σύντομα εἴτε Εἰρμολογικὰ ἀνήκουσιν εἰς τὸν Δεύτερον χρωματικὸν ὡς ἔχοντα βάσιν καὶ κατάληξιν τὸν Βου. Τὰ δὲ σύντομα τοῦ Πλαγίου Δευτέρου ἐδανείσθησαν εἰς τὸν Δεύτερον, ὡς εἴρηται. Τὰ ἀλληλεγγύως ταῦτα δάνεια καὶ αἱ ποικιλίαι ὠρίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Μουσικοδιδασκάλων ὅπως μὴ ἐπέρχηται κόρος εἰς τὰ ὅσα τῶν ἀκρωμένων. — Τὸ «Κατεπλάγη Ἰωσήφ» καὶ τὸ Νεκρώσιμον «Ἄγιος ὁ Θεὸς» ἀνήκουσιν εἰς τὸν Τέταρτον ἑναρμόνιον, ὡς ἐλέγχθη.

Ἐπειδὴ τινα τοῦ Δευτέρου ὡς ἡ σύντομος Δοξολογία λ. χ. ὁμοιάζουσι πρὸς τὸν Πλάγιον Δευτέρου, ὁ μὲν Πλάγιος Δευτέρου κρατεῖ βάσιν καὶ κατάληξιν τὸν Δι, ἐνῶ ὁ Δεύτερος τὸν Πα. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ψάλλεται σκληρότερον ὡς πλησιάζων πρὸς τὸν Τέταρτον ἑναρμόνιον, οὗτος δὲ μαλακώτερον, ὁ Δεύτερος. Ἀμρότεροι ἀνήκουσιν εἰς τὸν Πλάγιον τοῦ Δευτέρου.

Περὶ τοῦ Βαρύος ἤχου.

Ὁ Βαρὺς κυρίως ἔπρεπε νὰ λέγῃται Πλάγιος τοῦ Τρίτου κατὰ τὴν λογικὴν σειρὰν τῆς ὀνομασίας τῶν ἤχων. Ἀλλὰ καθὰ λέγουσιν. (Θεωρ. Χρυσάνθου σελ. 162) ἐπιστήσας ὁ Ἑρμῆς τὴν λύραν ἐπτάχορον, ἐδίδαξε καὶ φθόγγους ἐπτά καὶ ἤχους ἐπτά· βαρύτατος δὲ τῶν ἐπτά φθόγγων ἦτον ὁ Ζω· διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἤχος ὅστις εἶχεν Ἰσον τὸν Ζω, ὠνομάσθη Βαρὺς ἤχος. Ὑστερον ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ μετ' αὐτὸν αὐξήσαντες εἰς ὀκτὼ τὰς χορδας καὶ τοὺς φθόγγους καὶ τοὺς ἤχους, δὲν ἠθέλησαν νὰ ἀλλάξωσι τὸ ὄνομα τοῦ Βαρύος ἤχου, διὰ νὰ μὴ λημονηθῇ παντάπασιν ἡ ἀρχαιότροπος λύρα.

Ὁ Βαρὺς ἐκτελεῖται διατονικῶς καὶ ἑναρμονίως. Ὁ διατονικὸς Βαρὺς ἔχει βάσιν τὸν Ζω· διατονικὸν ὅστις δὲν ἀπέχει

ἀπὸ τὴν βάσιν τοῦ Τρίτου τεσσαράκοντα τμήματα· κατὰ τὸν διατονικὸν Βαρὺν ἐκτελοῦνται τὰ Παπαδικὰ μέλη, Δοξολογίαι ἀργαὶ καὶ σύντομοι, οἱ Μακαρισμοὶ καὶ τὸ Ἀπολυτίκιον κατὰ τὴν Εἵσοδον κτλ. Ὁ ἑναρμόνιος Βαρὺς μόνον τὸν ἑναρμόνιον Ζω ἔπρεπε νὰ ἔχῃ βάσιν καὶ αὐτὸς ἔπρεπε νὰ λέγῃται κυρίως Πλάγιος τοῦ Τρίτου· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἀπέχει τεσσαράκοντα τμήματα, ἀλλὰ τεσσαράκοντα καὶ ἓν, διὰ τοῦτο χάριν ἀκριβείας ὀνομάζεται Βαρὺς ἑναρμόνιος καὶ οὐχὶ Πλάγιος τοῦ Τρίτου. Οἱ ἀρχαιότεροι Μουσικοδιδάσκαλοι θέλοντες νὰ τηρήσωσι σταθεράν τὴν θέσιν τοῦ Βαρύος διατονικοῦ, μετέθηκαν καὶ αὐτὸν τὸν ἑναρμόνιον Ζω εἰς τὸν Γα· διὰ τοῦτο ὁ ἑναρμόνιος Βαρὺς ἔχει βάσιν τὸν Γα ὅπως καὶ ὁ Τρίτος. Ὅλα τὰ Στιχηραρικά καὶ ἀργὰ καὶ σύντομα, καθὼς καὶ τὰ Εἰσμελογικά καὶ ἀργὰ καὶ σύντομα, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων, ἐκτελοῦνται ἑναρμονίως. Διακρίνεται δὲ ὁ ἑναρμόνιος Βαρὺς ἀπὸ τοῦ Τρίτου ἐκ τοῦ διαφόρου εἶδους τοῦ μέλους καὶ ἐκ τῶν ἀτελῶν καταλήξεων. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐμελοποιήθησάν τινα, ἀνήκοντα εἰς Στιχηραρικὸν μέλος, διατονικῶς ὡς «Μήτηρ μὲν ἐγνώσθης», «Ἰδοὺ σκοτία καὶ πρωΐ», «Μὴ τῆς φθορᾶς» καὶ εἴτι ἄλλο. Ἐπίσης ἐμελοποιήθησαν εἰς ἑναρμόνιον γένος τινα κατὰ θέσιν καὶ οὐχὶ κατὰ μετάθεσιν, ὅτλ. βάσιν ἔχοντα τὸν ἑναρμόνιον Ζω, οἷον, Δοξολογία Χουρμουζίου, Ἀξιὸν ἐστὶ καὶ εἴ τι ἄλλα.

Ὅστε ὁ Βαρὺς ἑναρμόνιος ἔχει βάσιν τὸν Γα κατὰ μετάθεσιν. Ὅπως ὅλοι οἱ ἦχοι οὕτω καὶ ὁ Βαρὺς ἐκτελεῖται διατονικῶς, χρωματικῶς καὶ ἑναρμονίως. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Διατονικοῦ καὶ Ἐναρμονίου Βαρύος ἐλέγχθησαν τὰ ὀρίοντα. Ἀλλὰ περὶ τοῦ Χρωματικοῦ Βαρύος διὰ νὰ ἔχωμεν γνῶσιν, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὀλίγην Ἀραβοτουρκικὴν Μουσικὴν, διότι εἰς ἐκείνην ἐσώθη ὁ Χρωματικὸς Βαρὺς καὶ εἶναι τὸ μακάμι τὸ λεγόμενον Ἐβιτζαρά, ἥτοι Πλάγιος Δευτέρου ἀπὸ τοῦ Ζω (Βλέπε Μελλίσσας σελ. 436). Εἶναι κλάδος ὅστις σπανιώτατα ἀπαντᾷ εἰς τὰ Ἐκκλησιαστικά ἄσματα. Ἐπίσης τὸ «Ἰδοὺ σκοτία καὶ πρωΐ» τὸ μελοποιηθὲν εἰς διατονικὸν Βαρὺν ὑπὸ Γ. Ραιδεστηνοῦ, ἀρχεταί με Βαρὺν χρωματικόν (Ἐβιτζαρά). Τὸ δὲ Σέφκου-Ἐβσᾶ εἶναι αὐτὸς ὁ Ἐναρμόνιος Βαρὺς ὅστις ἀπὸ τοῦ Γα καὶ ἐπάνω μεταχειρίζεται κλίμακα χρωματικὴν ὥστε εἶναι Βαρὺς ἑναρμόνιος μικτός. Ὁμοιάζει δὲ πρὸς τὸ Σουζινάκι με

τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ Σουζινάκι κατέρχεται μέχρι τοῦ Νη καὶ χρωματικῶς καὶ γίνεται Πλάγιος Τετάρτου χρωματικῶς, ἐνῶ τὸ Σέφκ-ου-Έφτᾶ δὲν κατέρχεται χρωματικῶς.

Περὶ τοῦ Πλαγίου Τετάρτου ἤχου.

Ὁ Πλάγιος Τετάρτου ἔχει βάσιν τὸν Νη καὶ μόνον τὸν Νη πρέπει νὰ ἔχη. Περὶ τοῦ φθόγγου Νη πρέπει νὰ γνωρίζω-
μεν τὰ ἑξῆς: Εἶπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι ἡ φυσικωτέρα κλίμαξ ἐν τῷ λάρυγγι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ κλίμαξ τοῦ διατο-
νικοῦ Πλαγίου Τετάρτου ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Νη· καὶ ταύτην ἔχουσιν ὡς βάσιν καὶ θεμέλιον τῆς Μουσικῆς αὐτῶν οἱ Ἀραβες καὶ Τοῦρκοι. Ράστ· τὴν αὐτὴν κλίμακα, βαρυτέραν ὁμῶς διὰ λόγους κλιματολογικούς, ἔχουσιν οἱ Εὐρωπαῖοι ὡς βάσιν καὶ θεμέλιον τῆς ἑαυτῶν Μουσικῆς. Ντὸ ματζόρε. Ἄρα καὶ ἡμεῖς ἔπρεπε τὸν Πλάγιον Τετάρτου νὰ ἔχωμεν ὡς Πρῶτον. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀρχαῖοι Μουσικοδιδάσκαλοι λεπτολογοῦντες ἀπεφάν-
θησαν ὅτι ὁ Νη δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀκόμη φθόγγος ὡς μὴ λέ-
γων ὅποσον μέρος τῆς ὅλης χορδῆς ἐλήφθη διὰ τὴν ἐξαγγελίαν αὐτοῦ, διὰ τοῦτο πρῶτον φθόγγον τῆς κλίμακος παρεδέχθησαν τὸν Πα, διότι αὐτὸς λέγει ὅποσον μέρος τῆς ὅλης χορδῆς ἐλή-
φθη διὰ τοῦτο καὶ ἤχος ὅστις ἔχει βάσιν τὸν πρῶτον φθόγγον τῆς κλίμακος ὠνεμάσθη Πρῶτος. Ἄλλ' ἀφοῦ ἐκανονίσθησαν αἱ διαφοροὶ θέσεις τῶν φθόγγων μέχρι τοῦ Δι ἐπὶ τῆς χορδῆς καὶ ἤδη ἤρχισαν νὰ καταβαίνωσι καὶ κάτωθεν τοῦ Πα, τότε ὁ Νη ὠνομάσθη φθόγγος ὡς φθέγγων ἤδη ὅποσον μέρος τῆς ὅλης χορδῆς ἐλήφθη πρὸς ἐξαγγελίαν αὐτοῦ. Ὡστε τώρα ὁ Νη φθόγ-
γος εἶναι βᾶσις τοῦ Πλαγίου Τετάρτου.

Ὁ Πλάγιος Τετάρτου ἐκτελεῖται καὶ κατὰ τὰ τρία γένη: τὸ Διατονικόν, τὸ Χρωματικόν καὶ τὸ Ἑναρμόνιον. Καὶ κατὰ μὲν τὸ Διατονικὸν γένος φάλλονται τὰ Στιχηρατικά, τὰ Πα-
παδικὰ καὶ τινὰ τὸν τοῦ Εἰρμολογικοῦ μέλους.

Τὸ Χρωματικὸν γένος ἐν αὐτῷ δὲν κατέχει ἐκτεταμένον ἔδαφος. Δοξολογίαι πινὲς μόνον (Σουζινάκι) καὶ γραμμαὶ χρω-
ματικαὶ ἐν τοῖς διαφοροῖς μαθήμασι. Τὸ Ἑναρμόνιον γένος ἐν τῷ Πλαγίῳ Τετάρτῳ ἐκτελεῖται διττῶς· πρῶτον ὅταν μετα-
χειρίζηται τὴν Διαπατῶν ἐκ τοῦ Νη καὶ θέλει τὸν Βου πλη-
σίον τοῦ Πα τεταρτημεριαίως. (Ναχαβέντ) καὶ δεῦτερον ὅταν

μεταχειρίζεται εἰς τινὰ μέλη δύο τετράχορδα ἡμεροσμένα καὶ τὸ ὅπιον ἡμεῖς γνωρίζομεν ὑπὸ τὸ ὄνομα Τριφωνία. Ὅστε τὸ «Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται» καὶ τὰ παραπλήσια, ὅπως καὶ πολλὰ Εἰρμολογικὰ ἀνήκουσιν εἰς Πλάγιον Τετάρτου ἑναρμόνιον. Τὸ μέλος τοῦ Ἀποστόλου, τοῦ Εὐαγγελίου, τῶν Εἰρηνικῶν τῶν Ἐκφωνήσεων καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων, τὸ παραβαλλόμενον πρὸς τὸν Κορμὴν τοῦ ἀρχαίου δράματος δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὸν Τέταρτον ἑναρμόνιον (Νισαμπούρ) ὅστις καὶ πλησιάζει περισσότερον πρὸς τὸ ἑναρμόνιον Γένος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. καὶ ὅπερ (Νισαμπούρ) μέλος εἶναι λείψανον ἐκείνου.

Συμπληρωματικά.

Ἦχος Πρῶτος. Τὰ Στιχηρὰ καὶ Παπαδικὰ τοῦ Πρώτου ἤχου εἶναι Ἦχος Πρῶτος. Τὰ δὲ Εἰρμολογικὰ ἅπαντα ἀνήκουσιν εἰς τὸν Πλάγιον Πρώτου.

Ἦχος Δεύτερος. ἑναρμόνιος Δεύτερος εἶναι ὁ λεγόμενος Φθορικὸς Λέγετος δηλ. τὸ Μουσταάρ.

Ἦχος Πλάγιος Τετάρτου. Ἡ Τριφωνία τοῦ Πλαγίου Τετάρτου ἔχει βάσιν τὸν Γα ὅστις φθέγγεται πάλιν ὡς Νη.

Εἰδήσεις τινές.

Ἐκ τινος παλαιοῦ χειρογράφου.

— Τί ἐστὶν ἦχος;

— Ἦχος ἐστὶ τὸ ἐκ ζωτικῆς φύσεως ἐκρυσθῆν καὶ ἀκρυσθῆν παρὰ πολλῶν, ἤχουν ἢ ἐκχρυσμένη, ὡς ὑπὸ φυσικοῦ ὀργάνου, ὑπὸ τοῦ θώρακος καὶ τῶν ρινῶν φωνή.

— Τί ἐστὶ φωνή καὶ πῶς ἐτυμολογεῖται;

— Φωνή ἐστὶν ἀπήχημα τεθησαυρισμένου πνεύματος, διὰ τινος ἀρμονίας ἐξαγομένου καὶ ἀρτηρίας προσδεμένου φωνῇ δὲ ἐτυμολογεῖται διὰ τὸ φῶς εἶναι νοός· ἂ γὰρ ὁ νοός γεννήσῃ, ταῦτα εἰς φῶς ἐξάγῃ· ἐστὶ δὲ ἡ φωνὴ πνεύμα· πνεῦμα καὶ ἡ ἑμμελὴς φωνή, πνεῦμα καὶ ἡ ἐκτὸς μέλους φωνή.

Καὶ ἄλλως.

—Φωνὴ λέγεται διὰ τὸ φῶς εἶναι νοῦς (νοῦς). ἃ γὰρ ὁ νοῦς νοεῖ, ταῦτα ἡ φωνὴ εἰς φῶς ἐξάγει· ἢ διὰ τὸ ἐν ταῖς φωναῖς ἔχειν τὸ εἶναι· φωνὴ γὰρ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐν ἡμῖν τεθησαυρισμένου πνεύματος διὰ τινος ἀρτηρίας προσδεόμενον.

—Τί ἐστὶ Παπαδική ;

—Μουσικὴ τέχνη. Τὸ τῆς Παπαδικῆς βιβλίου οὐ σώζεται ὅτι ἐκάη ὑπὸ ἀσεβοῦς βασιλέως, πρὸ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Βασιλέως, καὶ ἡ μουσικὴ, καὶ ἄλλα πάμπολλα τὰ κρείττονα βιβλία, διὰ τοῦτο ἐστερήθησαν ἅπαντες τὸ τῆς παπαδικῆς βιβλίου τῆς μουσικῆς λέγω, καὶ μὴ δυναμένων τῶν ἀνθρώπων ἐτέρως πῶς ὑμνεῖν τὸν Θεόν, ὅτι ἐξέκλιναν περισσοτέρως εἰς τύμπανα καὶ αὐλοὺς καὶ κιθάρας καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν εἰς ἅπαντα τὰ παιγνίδια (ὄργανα), καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις οὐκ εἰσήγοντο. ἐκάθισαν οἱ ἅγιοι ὅ τε Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, καὶ πρὸ τούτου ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης, καὶ ὁ ἅγιος Κοσμάς ὁ ποιητής, καὶ ἐποίησαν τόνους καὶ σημάδια, πρὸς ἀνάμνησιν καὶ δόξαν Θεοῦ καὶ ἐκκλησιασμοῦ, καὶ τοῦ φθεγγομένου μέλους ἤγουν τοῦ ὄργάνου, τριπλοκὸν κατασκευάσαντες προσῳδίαν.

Πρῶτον μὲν τὴν τοῦ νοῦ μελουργίαν. Δεύτερον δὲ τὴν τοῦ τόνου σημείωσιν γνωριζόμενοι τοῖς μαθητευομένοις, κακεῖνοις ἀκολουθεῖν καὶ φθέγγεσθαι. Τρίτον δὲ τὴν χειρονομίαν προσέθεντο καλλιεργεῖν· τὰ τρία μὲν οὖν, πρῶτον ὁ νοῦς γεννᾷ, θώραξ ἐκπέμπει, χεὶρ δὲ σημειοῦται καὶ ἀκολουθεῖ.

ΤΕΛΟΣ

ΚΑΙ ΤΩ ΘΕΩ ΔΟΞΑ

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΟΥ

Ἐν Ἀνθρῳ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικῆς
Μουσικῆς.

Ἀπὸ δύο Μέλυσσας. Μουσικὴ Ἐκκλησιαστικὴ.

Συμπέρασμα ἐμβριθοῦς μελέτης καὶ βαθείας
παρατηρήσεως ἐπὶ τῶν ᾠγῶν.

Τιμᾶται

Δραχμῆς χρυσῆς ἡμισείας.

Ἀνατύπωσις ἢ ἀναδημοσίευσίς ὁὐκ ἐπιτρέπεται.